

LUCIA BORȘ

*Doamna
Elena Cuza*

Ediție revizuită de Elena Coman

Editura BOOKSTORY

București

– 2022 –

Cuprins

Capitolul 1	<i>Copilăria</i>	/ 7
Capitolul 2	<i>Soleștii</i>	/ 10
Capitolul 3	<i>Adolescența</i>	/ 23
Capitolul 4	<i>Căsătoria</i>	/ 29
Capitolul 5	<i>Întâile încercări</i>	/ 35
Capitolul 6	<i>În culisele istoriei</i>	/ 54
Capitolul 7	<i>Pecetea destinului</i>	/ 63
Capitolul 8	<i>Prigoana</i>	/ 81
Capitolul 9	<i>La răscrucea gloriei</i>	/ 106
Capitolul 10	<i>Jertfa</i>	/ 160
Capitolul 11	<i>Detronarea</i>	/ 184
Capitolul 12	<i>Tovarășa de exil</i>	/ 208
Capitolul 13	<i>Mama</i>	/ 233
Capitolul 14	<i>Fără cămin</i>	/ 257
Capitolul 15	<i>Prin jertfă spre odihnă</i>	/ 264

Capitolul 1

Copilăria

Elena Rosetti, aceea care avea să ajungă doamna Principatelor Unite, ca soție a lui Alexandru Ioan I. Cuza, s-a născut la Iași, în 17 iunie 1825. Plecată de timpuriu cu părinții la moșia Solești, ea și-a petrecut primii ai copilăriei între frații mai mici. Era adusă foarte rar în orașul natal, deși părinții, ca toți ceilalți boieri de seamă, aveau casă de locuit în Iași, bună pentru ei și pentru rudele care ar fi fi voit, după cum le era obiceiul, să tragă în căminul lor primitiv. Dar nici timpul, nici treburile nu-i îngăduiau tatălui, Iordache Rosetti, să stea vreme mai îndelungată în capitala Moldovei, unde felul de viață era prea costisitor pentru micul venit pe care-l avea, cu atât mai mult cu cât se înrudea cu cele mai de seamă familii din protipendadă: cu Rosetteștii și Catargii în linie bărbătească, cu Sturdzeștii, Balșii și Cantacuzinii în linie femeiască.

Dar orașul o atrăgea, prin nenumăratele sale înfățișări, și pe mica Elena Rosetti, crescută la țară, care deseori se ruga de părinți s-o ia cu ei la Iași. Ce nu vedea atunci când se întâmpla să treacă pe sub cerdacurile de lemn de pe Strada Mare sau pe lângă dughenele de la Trei-Sfetitele¹! Câte mărfuri strălucitoare nu-i furau ochii: brocarturi și

¹ Trisfetitele – biserică frumoasă în Iași, zidită de Vasile Lupu la 1640. (n.n.)

policandre aurite, lucruri mărunte de artă, fel de fel de pietre scumpe și podoabe orientale! Erau până și ciubuce de cireș sau iasomie întocmai ca acelea pe care le avea bunicul Dumitrache Sturdza ori mătânii de mărgean ca ale bunicii de la Solești. Îi plăcea să audă cum se tânguiau negustorii străini, în limba lor stricată, de scumpetea și greutatea cu care le aduceau tocmai de la Istanbul pentru ifosele boierimii celei mari. (Nu e vorbă, erau ei bine plătiți pentru toată această osteneală, și mulți galbeni rămâneau în chimirul lor.)

Tatăl Elenei, Iordache Rosetti, era fiul marelui vornic cu același nume, care se așezase la Soleștii din ținutul Vasluiului, întemeind ramura bărbătească a familiei Rosetti-Solescu. Acest mare vornic fusese pe vremuri un om foarte bogat, stăpânind moșii ce treceau până în Basarabia prin întinderea lor; dar fie că-și pierduse averea prin tot felul de treburi și întâmplări, fie că o împărțise numeroșilor săi copii, el nu mai rămăsese la bătrânețe decât cu moșia Solești, din mai bine de douăzeci și nouă de moșii câte avusese.

Fiul său mai mic, Iordache Rosetti, moșteni această proprietate și se stabili acolo luând-o cu el și pe mama sa, bătrâna vorniceasă Ecaterina Rosetti. Deși acesta nu avusese niciun post în administrația țării, era totuși postelnic, după obiceiul din Moldova ca boierii care se statorniceau la moșiile lor departe de curtea domnească să aibă dreptul la această demnitate.

De la Catinca Sturdza, fiica cea mare a logofătului Dumitrache Sturdza, luă puțină zestre, căsătorindu-se cu aceasta cam după prădăciunile de la 1821. În timpul lor, logofătul se refugiase la Cernăuți împreună cu întreaga sa familie, lăsându-și bunurile prețioase ale casei și bucatele pământului pe mâna răsculaților și a turcilor. După sfatul mitropolitului Veniamin și al egumenilor de pe la mănăstiri,

trimise și el în ascunzătorile lor tot ce avu mai de preț, dar fu jefuit și păgubit. În afară de toate acestea, Dumitrache Sturdza avu mare pagubă și cu șederea de aproape doi ani la Cernăuți, departe de bunurile sale, timp în care cheltuise fără să poată strânge cu chibzuială veniturile moșiilor. Având și opt copii, dădu fiecăruia ce putu: băieților – moșii și conace; fetelor – bunuri, galbeni, robi și scule, case în Iași și capete de vite, după obiceiul strămoșesc.

Catinca Rosetti, soția postelnicului, era aspră la înfățișare, ca și tatăl său, logofătul. Avea însă o fire dreaptă, hotărâtă la fapte, chibzuită și foarte religioasă. Autoritară cu copiii săi, nu le îngăduia niciodată cea mai mică lipsă de bună-cuviință față de cei ce-i înconjurau. Luând în mână aproape fără sprijinul soțului treburile destul de încurcate ale moșiei, era cunoscută ca adevărata stăpână de către toți slujitorii curții, boierul fiind mai puțin energic și suferind de inimă. Se descurca singură cu zarafii de care avea deseori nevoie, mai cu seamă în vremea când ridicase din temelie casă nouă la Solești. Era însă bună și îndatoritoare cu cei care aveau nevoie de sfatul și ajutorul ei.

Ca mamă, fiind prea voluntară, gata oricând să hotărască totul în familie, făcu în acest fel din copiii săi ființe slabe și stângace. Doar Constantin, fiul cel mare, își putu păstra firea liberă de orice constrângere, fire pe care, de altfel, o moștenise de la ea. Elena, în schimb, rămase multă vreme sub înrâurirea puternicei personalități a Catincăi Rosetti și crescă stăpânindu-se și cântărind uneori până la slăbiciune urmarea vorbelor și a faptelor sale. Cât de deosebită fu, din acest motiv, de Alexandru Cuza, care era o fire îndrăzneată și înflăcărată, era bun de gură și zeflemist neîndurător!

Cu această fire, ce se adâncea în ea însăși, netezind sentimentelor poteci în eternitate, Elena Rosetti avu drept tovarăș de viață un om al cărui destin fu uimitor, dar care, în

afară de marea sa iubire și jertfă pentru țară, lua viața în chip ușuratic și disprețuitor.

Capitolul 2

Solești

Sub muchia împădurită a unui deal din ținutul Vasluiului, pe o culme dinspre răsărit de satul Solești, ce mărginește spre nord larga vale a Vasluețului, se înalță casa zidită de Catinca Rosetti în anul 1827, cu aceleași etaje și cu aceleași fațade opuse una alteia și întregite de cerdacuri mari de zid. Tot atât de albă ca și atunci, ea izbește și azi ochiul călătorului neumblat prin acele locuri, cu pata sa de lumină ce pare că deschide drumul în desișul copacilor bătrâni. Aceasta era casa postelnicului Iordache Rosetti.

În primăvara anului 1834, într-o după-amiază călduroasă de pe la jumătatea lunii aprilie, se afla strânsă la sfat pe cerdacul cel mare, prelungit peste ogradă, întreaga familie a postelnicului: bătrâna vorniceasă Ecaterina Rosetti, postelniceasa Catinca Rosetti cu cei trei băieți ai ei și Zoe, cea mai mică dintre fetele sale, căci Elena era plecată la Scheia pentru învățătură. Încă din ajun sosise, venind din spre Iași, și Profira Cantacuzino, sora postelnicesei.

Liniștiți, după odihna prânzului, își sorbeau cafeaua privind colinele cu păduri din fața lor, care se îngrămădeau în acea vreme până sub zidul gros de piatră ce împrejmuia curtea boierească.

Pe coasta stângă, până în valea Vasluețului, casele răzlețe ale satului se pierdeau printre copacii înfrunziți, când nu se îndesau unele într-altele pentru a se feri, pe un loc mai înalt, de revărsarea apelor de primăvară.

Amurgul începuse să se lase peste lucruri și oameni și-n lumina lui roșiatică se legănau în văzduh petale desprinse din buchetele grele ale caișilor. Câte un bondar întârziat sau un fluture ieșit atunci din gogoașa sa zburau ici-colo, tăind liniștea înserării prin fâlfâitul lor. Jocul umbrelor începuse să cuprindă în vraja lui sufletele, ștergând marginile lucrurilor și dând însuflețire amintirilor. Numai copiii, îngrămădiți în colțul unde-i prinsese joaca, tăceau uimiți, cu gândul risipit, privind în jurul lor ca niște bătrâni întârziați în tinda unei biserici.

Dar Profira își aminti de noutățile pe care le adusese din Iași în legătură cu numirea noului domn al Moldovei și cu plecarea lui Kiseleff, cu atât mai mult cu cât postelniceasa era dornică să le afle.

— Cum a izbutit prânzul bunicului dat președintelui Kiseleff? întrebă Catinca Rosetti, curioasă să afle despre felul de primire al lui Theodor Balș.

— Foarte bine! A fost o masă domnească, răspunse Profira Cantacuzino, privind cu drag la feciorul cel mare al postelnicului, Costăchel.

— Cine a luat parte? mai întrebă postelniceasa.

— Nu-i știu pe toți, dar am aflat de Costache și Lupu Balș, Mihail Cantacuzino Pașcanu, Costache Sturdza, un spătar din Valachia, tata și cine vor mai fi fost.

— Dar unchiul Constantin? întrebă imediat Costăchel, care îl iubea pe fratele mamei lui, amestecându-se astfel fără voie în vorba celor mai în vârstă.

— A fost și el! îi răspunse totuși mătușa, luându-l în brațe și alintându-l de dorul feciorului său Vasilică, plecat pentru învățătură tocmai în Germania.

După aceasta, Profira Cantacuzino povesti neîntrebată tot ce se mai întâmplase, cum se slujise tedeumul în cinstea lui Kiseleff, la mitropolie, cum acesta plecase apoi pe dealul

Copoului ca să-și ia rămas-bun de la poporul adunat, care-i arunca flori în cale, urându-i noroc în carieră, și cum, pe la ora patru după-amiaza, în aceeași zi, împreună cu mulți boieri de seamă și cu spătarul Valachiei, pornise spre hotarul Prutului, unde se adunase, și acolo, după spusele celor întorși, mulțime mare de toate neamurile, de se împânzise malul cât se vedea cu ochii.

— A fost deștept și a știut cum să se facă iubit de mulți moldoveni, rosti îngândurată Ecaterina Rosetti, mama postelnicului, care nu se prea împăcase cu lunga așezare a armatelor ruse în Moldova.

După aceasta începură boierii să se sfătuiască între ei, cumpănind dacă trebuiau sau nu să plece spre Iași ca să ia parte la serbările care se pregăteau pentru primirea domnului, rudă mai îndepărtată cu ei. Tocmai atunci apăru pe neașteptate, în pragul cerdacului, vâtaful moșiei, cu figura înspăimântată. Toți îl priviră mirați, așteptând să le spună ce se întâmplase, dar vâtaful, amuțit de spaimă, nu-și dezlegă limba decât după ce Catinca, soția postelnicului, îi aruncă o privire hotărâtă și aspră.

— Cârциumarul satului ne-a dat de veste că o ceată de bașbuzuci² beți și înarmați, care au intrat în sat, pun la cale să urce încoace pentru a jefui curtea boierească.

— Ce spui, Ioane?... sări bietul boier speriat, ca omul care nu se știe pregătit pentru un astfel de atac. Ce ne facem?... Să aducem oameni din sat!

— Aceasta nu se poate, boierule, căci mai toți oamenii buni de luptă sunt risipiți pe ogoare și dintr-o clipă într-alta ne putem trezi cu bașbuzucii la poarta curții!

² Bașbuzuc – voluntar turc aparținând trupelor neregulate (în opoziție cu nizam – soldat turc în termen). (n.n.)

— Atunci... suntem pierduți! se tângui boierul, cam slab de fire și domol în vreme de primejdie.

— Ne vom apăra cu oamenii pe care-i avem la curte până ne va sosi ajutor din Vaslui, hotărî Catinca Rosetti în locul bărbatului său. Iar tu, Ioane, dă fuga până acolo, cu cel mai bun cal ce-l avem, să dai polcovnicului fără întârziere răvașul ce ți-l voi scrie chiar acum!

După ce oamenii curții se adunară împrejurul Catincăi Rosetti, aceasta puse să se deschidă magaziile cu unelte și îi înarmă pe toți cu ciomege, topoare, târnăcoape și cu tot ce se putea folosi ca armă de prin casă. Boierul îi așează în ordine pe la intrările mai primejdite, deoarece zidul gros de piatră ce împrejmua curtea putea fi o stavilă serioasă în calea năvălitorilor. În același timp, bătrâna vorniceasă și Profira Cantacuzino, ajutate de două-trei roabe credincioase, ascuseră lucrurile mai de preț. După ce zăvorâră totul, punând și câțiva robi de strajă la cele două intrări ale casei, Catinca Rosetti își hrăni copiii, îi închină și-i adormi, ca să-i ferească de spaimă. După această orânduială făcută în grabă, pe când postelnicul împărțea oamenilor rachiu ca să-i îndemne la luptă, Catinca urcă în cerdacul cel mic, care dădea spre câmpia Vasluețului, de unde se putea vedea până în depărtare.

Începuse să se înnopteze bine, când se zări pe câmpie o masă întunecată de capete ce se îndrepta spre intrarea principală a curții. Catinca Rosetti își făcu câteva cruci, ca o femeie credincioasă ce era, apoi transmise din om în om poruncile sale, vestindu-le tuturor că se apropie primejdia, și, lăsându-le pe bătrâna vorniceasă și pe Profira Cantacuzino lângă copii, trecu în cerdacul cel mare, de unde putea urmări mersul hărțuielilor.

Cu cât năvălitorii se apropiau mai mult, cu atât țipelele și urletele lor se auzeau mai tare și, în întunericul care

se lăsase, capetele bărboase și sălbatice înspăimântau roabele de soarta ce le-ar fi putut aștepta.

După porunca boierului, oamenii curții stăteau gata de luptă în fața porții bine zăvorâte, ca să sară îndată ce năvălitorii ar fi izbutit s-o spargă. Bașbuzucii erau însă destul de bine înarmați, cu sulite și arcuri, cu toate că erau trupe de umplură în armata rusă, așa încât bieții robi, nedeprinși cu lupta și prost înarmați, după o slabă împotrivire, părăsiră pragul porții, ce căzu sfărâmată peste capetele lor. O luptă pe viață și pe moarte se încinse în curtea boierească sub ochii postelnicului, care, înspăimântat de primejdie, privea neconținut spre câmpie, cercetând cu ochii ajutorul mult așteptat. Soția sa însă, urmărind de aproape soarta oamenilor, îi îmbărbăta din cerdacul cel mare, cu glas hotărât și poruncitor.

— Cazacii! Vin cazacii! răsună în cele din urmă din spatele Catincăi Rosetti glasul înăbușit de emoție al postelnicului.

Avusese norocul să se mai afle în Vaslui cele din urmă polcuri³ de cazaci care păraseau la rândul lor Moldova, după ordinele primite. Vătaful trimis și ajutorul cerut sosită tocmai la timp ca să preîntâmpine marea nenorocire ce ar fi putut veni peste toți.

Cazacii erau dușmanii bașbuzucilor, pe care-i disprețuiau punându-i la munci grele, iar polcovnicul lor îi pedepsea crud de câte ori jefuiau satele sau gospodăriile oamenilor. De aceea, cât ai clipi din ochi, bașbuzucii se și împrăștiară la apariția celor dintâi cazaci, fugind care încotro prin pădurea învecinată, ferindu-se de cnutul căzăcesc și de sulitele nemiloase care-i loveau pe la spate.

³ Polc – unitate militară în Țările Române, la sfârșitul Evului Mediu, corespunzătoare regimentului. (n.n.)

Abia după miezul nopții se mai liniștiră sufletele înspăimântate de la curtea postelnicului Iordache Rosetti, după ce se văzură cu toții scăpați de la o mare nenorocire de către inimoasa postelniceasă...

*

Când jafurile armatei, în retragere peste Prut, încetară cu totul, întărindu-se astfel liniștea conacelor singuraticе, se hotărâră și boierii Rosetti-Solescu să plece spre Iași, unde se pregăteau pentru primirea lui Mihail Sturdza mari serbări, pe care doreau să le vadă.

Cu copiii rămase la Solești vorniceasa, ca să aibă grijă de gospodărie în lipsa Catincăi Rosetti. Postelnicul împreună cu soția lui și cu Profira Cantacuzino plecară mai din timp, ca să aibă vreme să treacă și prin Miclăușeni, unde erau așteptați cu nerăbdare de logofătul Dumitrache Sturdza, care auzise de atacul bașbuzucilor și le purta mare grijă. De la Miclăușeni aveau apoi s-o ia cu ei la Iași pe fiica lor mai mare, Elena.

Mare bucurie avu Dumitrache Sturdza când cele două fiice ale sale intrară cu trăsura în curtea conacului său de lângă satul Miclăușeni, care purta numele vornicului Miclăuș de odinioară, întărit printr-un act domnesc de către Ștefan cel Mare drept stăpânitor al acelor locuri.

Logofătul Dumitrache Sturdza trăia în cea mai mare parte a anului, când treburile logofeției îi dădeau răgaz, la țară, unde primea numeroși oaspeți, rude sau cunoscuți, toți boieri de seama lui. Ba se întâmpla să-i găzduiască și pe unii dintre călătorii străini mai de vază, cărturari care, trecând prin țara Moldovei s-o cunoască, erau atrași de bogata colecție de manuscrise și documente vechi strânse de logofăt spre folosința neamului său.

Deși încă îmbrăcat după moda orientală, cu haine largi și scumpe, potrivit rangului, Dumitrache Sturdza, ca om umblat prin străinătate ce era, nu se lăsase mai prejos decât cei care doreau înnoiri și transformări. În palatul de la Miclăușeni, ridicat în felul celor din Apus, aduse mobile și obiceuri după moda timpului, iar pentru îngrijirea întinsului său parc, grădinari vestiți tocmai din Austria. Își trimise pe toți feciorii la învățătură la școlile germane, fiind un cunoscător al culturii acestui popor străin și un obișnuit călător prin acele părți. Inimos apărător al tinerei literaturi naționale, cu toată prigoana celor străini de neam, Dumitrache Sturdza înfățișa în ochii tuturor pe adevăratul boier moldovean, iubitor de țară; făcea parte din epoca transformărilor rapide, când Iașiul își schimba înfățișarea și năravurile din Răsărit adoptându-le pe cele din Apus și când după pilda lui se luau toate târgurile mai de seamă și conacele boierilor de la moșii. El întocmise în anul 1800 acel proiect de așezare socială pe baze democratice, cu respectul pentru oricare cetățean, fără deosebire de clasă socială sau ierarhie boierească.

De cum intrase trăsura în curte, se și trimise un argat cu știre către fratele Constantin privind sosirea lor la Miclăușeni. Acest frate al Catincăi Rosetti, cel mai mare dintre băieții lui Dumitrache Sturdza, se stabilise, după ce se însurase cu Agripina, fiica lui Costache Sturdza, întâiul socru al lui Mihail Sturdza, la moșia Scheia, peste dealul din partea cealaltă a Miclăușeniului. Acolo, spune tradiția, îl biruise Ștefan cel Mare pe Hroirot Ungurul, ridicând apoi drept pomenire, după obiceiul său, o biserică, dăruită însă mai târziu de apa Siretului când aceasta își mută albia.

Cu Constantin mai sosi la curtea lui Dumitrache Sturdza și soția sa, Agripina, împreună cu Elena, fiica postelnicului. Când aceasta din urmă își zări mama, pe care nu o mai văzuse de multă vreme, se și agăță de gâtul ei,